

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Sik Sándor.

1905-ben, a Zászlónk című ifjúsági lap egyik verses pályázatán tűnt az ifjúság szemébe Sik Sándor neve. Hamarosan állandó poétája lett e katolikus folyóiratnak. Ha ma az embert a véletlen összehozza annak a kornak az ifjúságával, Sik Sándor nevének említésére még mindig felragyogni látjuk a szemnek azt a tüzét, amely az első szerelmes emlékének fel-tüntét szokta kísérni.

Mi volt ennek a szeretetnek a varázsos felszítója, s mi maradt meg ebből a tüzszító erőből a mai Sik Sándorban, azt szeretném meghatározni most, „Sarlósboldogasszony“ című kötete megjelenése alkalmából.

Költészetéből valami új szellő esapta meg az olvasót; új volt ez elsősorban abban a környezetben, amely akkor a magyar szellemi életet jellemezte, amely a racionalizmus mindent csontváz-igazságra levetkőztetni törekvő gögijében eltaszította magától a vallást, megtagadta az Istent. A század első tizedében vagyunk; nálunk még Haekel az apostol ekkor, nálunk még megzavartatlan a szellemnek az a köde, amely vakságában mindent a természettudományok kézzelfogható világába utalt. Ebben a ködfelhőben villan fel ennek a költőnek a hite, hit, amely a szikár valóságnál bizonyosabb bizonyosságnak vallja a sejtelem élményét. A ködoszlatásnak az a korszaka ez, amelyet Prohászka Ottokár írásai indítottak meg. Prohászka szemétől tanulta a látást Sik Sándor is. Az új látás azonban lényegesen különbözött a régi vallásos gondolkozástól: mintha az alappillére lett volna más. Amaz az okoskodás érveire építette az Istenhez kapcsoló hit templomát, emez a hit ragyogásával adott szárnyat az okoskodás útkeresésének. Amaz a templomot az alapnak minél mélyebbre ásásával, az alapfalak mentől vastagabb felrakásával vélte megerősítendőnek, emez a hatalmas ablakokön beáramló napfénytől várta a lélek felfrissülését. Amannak a vastag falai miatt az építés módja a tudomány sablonjába fulladt, emez a szemet tágranyította, a tüdőt

kitárta, a szívet életelevení dobogásra készítette. Az izmok új erőttől feszültek, a lélek friss életvággyal telt meg, mint az iszapba hullott, iszaptól szabaduló madár, amikor újra repülésre könnyűnek érzi szárnyait.

Ez a friss életerő, ez a szárnyatlangetető ifjú életkedv csapta meg a kor fiatalágát Sik Sándor első kötetében. „Kitárt karral és szívvel, ifjan, tüzesen és szerelmesen néz szembe a nappal“. Egész lelke ujjong, mintha a boldogság szigetére talált volna, ahol „ének, öröm és napsugár az élet“. Tudatosan és hangoztatottan elfordul a kor betegjeitől, a hallgatóktól, haloványaktól, a józanság kábultjaitól. Az egészséget ott látja ragyogni az ifjúság szemében, a nagyszemű, nevető gyermekekben, „akikben szűz minden-csirá, ezer erő k rügyeznek“. A fonnyadó élet helyett a fakadó életről dalol, az alkony szerelmeseit túlkiáltja az ő hajnalünneplése. Szeme és szíve állandóan a napban fürdik, napfénytől telítődik. Lelkét megkapta a nap vonzóereje, úgyhogy minden élményét magábaolvasztja ez a napcsodálás. Phaetónfénytől telítődik. Lelkét megkapta a nap vonzóereje, úgyhogy nek érzi magát, a Nap-isten szekerén száguldónak. És noha a Nap nem egyéb nála, csak az Isten szimbóluma, de soraiból mindig a nap-élmény friss valósága ragyog ki, sajátos üdeséget, életteljességet, életsugárzást adva szimbólumokban gazdag stíljének. Stíljének hangulatszuggestív ereje is meglepő. Az élményerejű szimbólum már a stíl lendülete révén is feljebb emel a valóságos élmény egyjelentésű valóságán. De van benne valami sejtelmesség is, az a finomság, amellyel a dobogó szívre rásimul: mint mikor enyhe szellő fut a tó felett, s nem tudni, a szellő fodrozza-e a tavat, vagy a tó belső lüktetése mozgatja-e a szellőt. A vers olvasója úgy érzi, mintha hullámos folyóvízen siklana a költővel, a vers dallama hozzásimul a hangulat hullámgyűrűjéhez, szétomlik a felszín végtelenjén, vagy megtorpan egy-egy új gyűrű peremén. Ezt az érzést idézi fel a mondatok zenei időmértéke is:

„Soha-soha még ilyen éjszakát.
A tele-hold főnnjár az égen.
Fehéren,
Ezüstfehéren, aranyfehéren,
Némafehéren hinti sugarát.
Soha-soha még ilyen éjszakát...“

A stíl, melódia és ritmus lírai ereje, hangulat-suggestív képessége annyira egyéni lélekből fakad, hogy teljesen újnak

érezte mindenki, újságának varázsa alól nem tudott szabadulni senki. A szótartalom is átfinomult: mintha a szavak hangulati árnyéka nagyobb erővel ütne át ezen a beszéden. A líra stíljének ezt a megújódását Ady Endre költészete hozta meg, de az igazi megújódás nem lehetett egyvágású: hiszen az egyéniséghez való szorosabb simulás volt a főtörvénye újságának. Sik Sándor lelke pedig teljesen az ellentéte Adyénak. De egyeznek a lírai költő legfőbb adományában, a lélek nagyobbfokú érzékenységében. Ennek az érzékenységnek legbájosabb reflexe az a megrezdülés, amely egy csendes, holdas estén rezegteti meg a költő szívét:

„Hull, hull a holt mezőre
(Jaj, halkan lépünk!)
A hold ezüst esője.
Halk álom-kezek hintik.“

Ez a közbevetett mondat: „jaj, halkan lépünk“, nem játékos szólás, hanem önkéntelen megrezdülés arra a gondolatra, hogy a mező álmát megzavarhatja a lépte. Mert egész érzékenysége érzési természetű, abból a nagy közösségérzésből fakad, amely a mindenséget a költő szívével összeolvasztja. Az érzékek közvetítette élményeken az érzésiek uralkodnak, ezért több az ő világában a sejtés, mint a valóság, több a megérzés, mint a konkrét megállapítás. Ez az érzékenység magyarázza meg a csendnek azt a sejtelmes hang-gazdagságát, amelyen a vak józanok annyit mosolyogtak.

Költönket a mélység tartja igézetében. Ez az igézet annak a törekvésnek a hajtása, amellyel Sik Sándor, az ember, magában az érzéseket elmélyíteni törekedett. Minden érzésnek mélységásója az a tudat, hogy lelke és élete az Alkotó révén minden létezőnek egytestvére. Ott érzi tehát önmagában a suhanó vizeket, az álmodó ködöket, a csendes éjszakát. A természet szíve az övével egy ritmusban ver: mert a lüktetését egy forrás, a magasságok érverése indította meg. Ez az összesimuló érverés-ritmus valami csodálatos tágasságot teremt, tágasságot amelyben a világ érzéslüktetése a költő szavává kristályosodik.

És a költő szava azért mégsem veszti el egyéni színét, sőt a természet szava formálódik a költőjéhez. Erdemes emlékezetbe idézni ennek bizonyosságául a Vág ritmusainak strófáit: mennyire a saját lelkének lüktetése hangzik ki a Vág vizének esobanásából, mennyire a saját fiatal frissesége sugárzik itt a természetből, mennyire a saját életszínezete árnyal itt mindent

(v. ö. A vizek ostéje). Valóban, ez az áradó, szerelmes ének egy szuggesztív lélek varázsát sugározta, újat, frisset, ragyogót. Legmesszebb sugárzó ragyogása az egészség mosolya, zárdafalat, házigondot, magánypanaszt, megosalatást átderítő mosoly. Az ujjongó, áradó, egészséget árasztó, lelket frissítő poézis volt Sik Sándor első kötetének a varázsa.

A „Belülvalók mécese“ — ez második verseskötetének a címe — az áradó érzésfolyamot a misztika tengerébe vezeti. A titkos végtelenbe való beolvadás egyre lenyüggőzőbbben hatalmába keríti egész gondolatvilágát és a végtelennek tengerében egyre többször veti elébe a saját titokzatos tükrét. Mint a vak, akinek csodás erő hirtelen megnyitja a szemét, költőnk is ijedten remeg meg a látás csodájára. Valahogy egyszeriben idegennek érez mindent maga körül, nagyon magányosnak találja önmagát; s a magányban önmagának is valami titokzatos kettősségére ébred. A világban élő önmagát ezek a percek idegenné teszik szemében, bár a rejtelmes lélekállapot fátyolán is átátvillan régi és máskori önmaga. Nem elemzi ezt a titokzatosságot, nem színezgeti, hiszen készen kapta, készen csodálja. Csak haldol örömmel dobban reá:

„Nagy csoda ez, hogy két lélekre váltam. A másikon nagy, sűrű fátyolok.
A régi lelken még most is piros, Minden lépésem egy nehéz csoda,
Hisz hajdan a hajnalban jártam. És minden csoda és minden titok.“

A kettősség-tudat lírai témává erősödött, de mögötte mindig a végtelennel való egyesülés misztikuma adja a fényt. Ez a kettősség azoknak a perceknek a csodája, amelyekben — úgy érzi — mindent tud, mindent ért; ilyenkor ködsüveg-mását mosolygó szeretettel simítja végig tekintete, s kitarja az egyedülvalóság titkos ajtaját, a szentélyt, melyben a szépségcsodákat, a meleget, a szépséget, az életet őrzi. Ebben a szentélyben — a hétlakátú vasajtó megett — áldozik a Végtelen Istenének. A lelkiállapotnak ez a fénytől ragyogó válfaja a képzeletet a látomások birodalmába vonja. Rendesen már a helyzetiség is, amelyből a hangulat megokolása fakad, elképzelt csupán, nem valóságos. A költő már ebben a helyzetiség-rajzban is önkéntelenül hangulatot szemléltető szituációt fest, hiszen az egész a hangulat izzásától nyeri igazságát. És ez a hangulat rendesen az az izzás, amely az Alföld rónatengerén a légrétegeket mozgatva, a délibáb játékát idézi fel. A reális élmény átköltése az

az ok, amelyből mint belső élményből a látomás történetisége fakad. A parton ül, este, a hold imaszava mellett: a feneketlen feketeséget-néző két szeme annyira kitágul, hogy abba beléhull minden rejtelem. És akkor a rejtelmek mélyén meglátja az Arcot.

„És benne elmerültem	És nem láttam feketeséget,
És belesemmisültem	Csak mindenenek át
És nem találtam benne partot,	És mindenek megett
És sose értem feneket.	Tégedet, minden és egyetlen,
És már nem értem éjszakát,	Csak téged.”

A misztikus Istenszeretet meglepő szépségei kelnek itt virággá: a vallomás himnikus lángolása, az érdemtelenység érzésének és az elszakadni-nemtudásnak jákobi harca, a hozzávágyódnak kicsurranó vallomásméze, a gyermeki élmények bájos büszkesége. A misztikum perceinek a hatása is csodás: a boldogság ragyogása tölti be a látomás boldog részesének minden érzékét, körötte minden énekel, mogorva házak ránevetnek, tarágú fák bókolya integetnek és minden, minden mosolyog. A látomástól szabad élet ilyenkor a bűnbánat szörruhájába öltözik; és ez a ruha annyira emberi, panasza annyira vonagló szívbeszéd, hogy belőle az olvasó a meleg Istenszeretet élményét éli át. Az Istenhezfordulásnak ez a hangja, ez az attitüdeje teljesen új volt nálunk; s ha az irodalom külföldi ujságainak ismerői ráismertek is Verlaine Sagesse-ének lírai mélységére benne, át kellett azt is érezniök, hogy ez itt egy valóságos szeretet-élmény költői megszólalása. Ez a büntudat, ez az önvád, ez a rajongó áradozás nem póz, nem játék, nem formáság, hanem vértől lüktető valóság, költészetté emelt kínzó-boldogító élmény. Az élet valósága, küzdelmes őszintesége szólal meg itt, megdöbbenő szuggesztív erővel. Elfeledhetetlen egy-egy jelenete, amely életepizóddá költi át a gondolati élmény elvontabb lefolyását. És ez az átköltés a maga eseményességével megkapóan szubjektív élmény marad, szimbolikus tükrözése annak a lelki folyamatnak, amely csak így juthat a költészet szemléleti világába. Szimbolikus jellegét nem is árulja el más, csak nyelvének áradó színessége, beszédjének simuló zeneisége, ritmusának szuggesztív simulékony-sága. „A lélekben lukozó titok“-nak ez a poézise Sik Sándor egész pályájának egyik legszárnyalóbb felemelkedése.

Harmadik kötetében a látások szerelmese látóbb szemmel

lép ki a világba, s az Isten keblén megerősült szív az ember-szív dobbanására figyel. Programja is megváltozott:

„Lobbanj belém, szent emberi vihar,
Minden lelkeknek minden szenvedése,
Minden zokogás, minden zivatar,
Minden öröm és minden nap sütése.
Legyen a lelkek millióival
Eggyé a lelkem. Magába igézze
Minden szem titkát, minden szem tüzeit,
Úgy zúgja szerte hangos énekét.“

Ennek megfelelően két új lírai téma kerül uralomra költészetében: a nemzet gondja és a testvérszív fájdalma. Az ember érzi ezeken a verseken azt a kínzó élményt, amely a magyarság sorsára döbentette költőnket. Hol történt ez, milyen esemény-nyel kapcsolatban, megmondani nem tudjuk, de úgy látszik, a nemzet élete mellett a nemzeti irodalom régi világa is segítette. Csak ezzel tudom magyarázni azt, hogy először az irodalmi visszhang stílfarmáját veszi szívesen magára. Talán azért is, mert ez a nemzeti panasz, ez a kicsorduló keserűség annyira más volt, mint az előző lírai tartalom, előző lírai forma. Ámde amint a megnyílt szem maga látott, a panaszra megnyit ajak is a maga keserűségét sírta el. Mit látott bennünk? Hangosszavú-ságot, gögőt, pártos szellemet, henyeséget, örök gondtalanságot, jövővel semmit sem törődést. És e riasztó valóság mögött látott még valamit, egy egyre magasabbra emelkedő rémet: a nemzetek sorsát letipró Rómnak az alakját. Ebben a döbbenetes látomásban ragadja magához az ifjúság kürtjét, hirdeti a jövő emberének szerepét, ünnepli a jövő reményének igazabb voltát, hívja az ifjúságot a megújulás máglyájára. A megkötő nem-törődőmséggel szemben a hitet és merést írja zászlajára, s ezzel a megújodást sóvárgó magyar ifjúság zászlólobogtatójává szegődik. A komoly átérzése szavai igazságának, a komolyságán átsugárzó meggyőződés, a megdöbbenésből áramló lendület, a régies ígéken lobbanó páthosz újra maghintésre képesíti, a gond könnyeivel öntözött hazaszeretet maghintésére. Egy darabig még a háború megáradó vérfolyamát is örömmel nézi; azt a véráldozatot látja benne, amely a magyarságot megtisztítja, az „örök Tenyér“ megmozdulásának áldását reméli, és együtt ujjong a tett korszakát köszöntő ifjúsággal. Himnikus versek fakadnak a lantján, de a himnikus hév inkább a szavak ritmusán, mint az érzés lángján gyullad. Önmagára talált, igazabb önmagára, amikor — mintha Stuck borzalmas fantomja, a Háború

rémlett volna fel előtte — felsikolt: „Egymást gyilkolja egy bódult világ!”

Ez a döbbenetes látomás a nagy eszmék dalnokát a saját testvéri szívének csendes szavára eszméltette; ráéved a tekintete az út szélén lankadt karjukat nyújtó koldusokra, a hervadt szemekben rezgő könnyekre, a gyermekajkról elkíváncozó sóhajokra, és ez a látás a nemzet papját az ember papjává tette. A páthosz szava elhalkult, a gyújtó fáklya fényét értékben felülmúlja a melegsége. Csendes, szomorkodó, síró versek születnek, a csendes szeretet csendes, de üdítő forrásából. A maradandóbb, az emberibb, az örökebb ez a néhány vers ebben a kötetben.

A világháború és az azt követő nehéz napok a „Maradék magyarok” kesernyés hangulatát szülték, és lassanként még valamit: a költő szemelláthatóan megelégtelt az örökös emberi hangosságot, át nem gondolt ember-megváltó programmok lelkiismeretlen piaci zaját, és a szónok hangos pódiumáról visszavonul a költői szempontból sokkalta áldásosabb lírai magányba. „Az édes Isten nagy meleg kezén megbú az árva lélek”, s nem holtakat is felébresztő harsonát, hanem az egyszerűség drága köntösét, tiszta tógáját ölti magára. Az ember nagyvárosi porából a természethez, s a természet ölében Istenhez menekül. Katholikus lelkülete vonta ide; az a vágy, amely a misztikum óráiban Isten zsámolyához bilincselte, most újra fellobog benne. Szíve a meleg béke nyugalalmát kívánja s ezt a békét Istennél találja meg. Istent pedig a természet csendjében. Az ember zajos könyökharcában elnémul az Istent dicsérő szó, nincs lélek-egység: a természet azonban a maga csendjében békét és boldogságot mosolyog, az Isten szívének dobbanását pihegi feléje. Itt minden illattal és a boldog csend ritmusával van tele, s ez a ritmus az ő szívével is összedobban. Ebből a harmoniából a ragyogó béke szimfoniája születik:

„A csillagok énrajtam lejtének,
Hullám vagyok, a tó az én anyám.
Bennem örül a boldog ég magának,
Mély orgonámon Isten ujja játszik,
Ő mély szerelmét hogy sóhajtánám.“

A ritmusnak ez a közössége Sik Sándor líráján dalokat fakaszt, a csend hullámán ringatózó dalokat, melyek frissek, mint a tavaszi orgonaillat, mint a mosolygó búzavirág, mint a titokterhesen hulló akácvirág. Apró hangulatfoszlányok ezek, de tar-

kaságuk úgy olvad egybe, mint a rügyből fakadó virágok a tavaszba. Ez az összefogójuk, ez az egységük a boldog Istenszeretet. Árad belőlük a meleg érzés, viszi azt a halk paszttellel festett milió, a békés színek simogató akkordja, a csendes dalbaringatódzás. Sik Sándor líráján a legdallamosabb melódiák ekkor fakadnak.

Ez a békésebb dalhangulat sugárzik át még azokon a verseken is, amelyek ismét az Istenszeretet misztikus mélységéből születtek. Sik Sándor lelke hajlik a misztikumra, az erősebb érzés hamarosan úrrá teszi képzeletét az érzékein. Természetes, hogy az Istenszeretet világát érve el a természet csendjében, hamarosan látomásokat vet eléje az Istennel egybeolvadni igyekvő szeretet. Ilyen látomásokban éli most is át Istenhez való viszonyát, az Istenszeretet élménytörténetét, magát a gyermekkor tavaszán álmódva végig. Nemcsak a saját érzésélményének üdesége kap meg, hanem az is, hogy maga az Isten is emberré, atyává egyszerűsödik; emberi megnyilatkozás tűnik elénk az ember iránti érzés megáradásában. Ez a sajátos szeretet-szimbólum költőnk képzeletének egyik legegényibb alkotása: valami naiv meghittség, művészetté finomodott gyermeki szív lüktet benne, mélység, amelynek partján egy gyermeki lélek gyűjti a gyöngyöket. Megnyilatkozása éppen a gyermekélmények szimbóluma révén frissül fel, a gyermekélmények nyelvén kifejezve válik meglepően egyéni lírává.

A természet titkos rejtekén is felrémlik azonban a költő előtt az ember: a szépség számkivetettje, a nyomor szerenesétlene és a jövő reménye, a cserkész. Most megjelent verskötetének egyik leghatalmasabb darabja is annak a reménységnek ad hangot, mellyel a magyar nemzet jövőjét a cserkészifjúság bízabb és hívőbb lelkületéhez köti. A megyeri cserkész tábor hatalmas élményéből fakad ez a költemény: éjszaka ott áll a vezérdombon, s harcra kel benne a hitetlen mosolygók „Mire jó?” kérdése az egészséges magyar szív bizodalmaival. Ennek a lelki harcnak a lüktetése teremti meg a vers formáját, a sorok és mondatok szabad áradását, mely úgy ragadja, mint a gáttal küzdő, majd a gátat eltépő patak. A hitnek, az akarat hitének kemény dobantása ez a költemény, a hitre hivatottságnak, a hitre ítéltségnek csodálatos erejű vallomása. A lelki küzdelem lírai hangulatának önkéntelen, teljes szóbaolvadása ez. A keserűség, fájdalom, szemrehányás, panasz döbbenetes árával szemben emel-

kedik fel a zászlótlengető hitnek himnikus lobogása; a végén pedig úgy lengeti, mintha a zászló selymét a saját életének szegével szegezte volna a rúdra.

Általában új kötetében minden probléma véresen a szívéhez nőtt. Költészetének legmélyebb darabjai ebből az új helyzetből fakadnak. Az Istenhez való viszonyának himnikus, majd idillikus megjelenítése helyén most a vallási élmény a büntudat vérigazságú önvádját adja az ajkára. Ennek is ott van a mélyén az Isten szolgálatára rendeltség tudata, ezt is a Krisztushoz tapadó ragaszkodás tüze forralja, de nem marad meg ünneplésben, nem elégszik meg a szeretet-élmény megjelenítésével, hanem ember-önmagát állítja szembe a minden kegyelmet adó, de minden érzést megkövetelő Istennel, és ebből a szembehelyezésből a maga méltatlanságának, erőtelen erőlködésének, akarathagyatékosságának olyan fenségesen őszinte mea culpája fakad, amilyen katolikus poeta szívéből magyar földön még nem tapasztzott elő. A szív önmagát marcangoló bánatának és a hit égreemelkedő tüzének sajátos ditirambját pattogják lantja húrjai.

Az olvasó kézzelfogható bizonyosságát látja itt annak, hogy „mostan mindent ért“ a költő, szeme most befelé és a világfelé egyaránt látóvá vált, hogy az érzések mind megérttek a szívében. A költemények lírai formája is megváltozott: az élmények gondolat-csillagokat szórnak szerte-szét, de a melódiájuk inkább a megsebzett sas vergődésére, mint a pacsirta egyenes röptének himnuszára emlékeztet. Van itt is béke, az egyszerű igénytelenség biztonsága; van itt is csend, az ég felé tárt karok néma adorációja; de a nyár telessége, a mindent megértő életismeret, a minden szenvedést látó megértés, a saját magát is embernek érző büntudat úgy rásüt minden élményére, mint a nyári meleg nap a termésben aranyló földekre.

A hit, az erőbenbízás fiatalos gesztusa a minden embert, minden teremtményt magához és Istenhez ölelő kéz lendületének adott helyet; a béke, a csend szerelmese csak egy hivatást érez immár magában: békét és csendet sugározni maga köré. Első kötetében is megvolt ez a hajlandóság, de akkor a fiatalság bizalma ihlette, amely önmagában érzi a sarjadó erőt; ma a fiatalságból a hit értékének tudata maradt meg, de a szó és tett ihletője a mindent megértő szeretet.

Alszeghy Zsolt.